

HELSINGFORS UNIVERSITET OCH FINLANDSSVENSKARNA

Av riksdagsmannen jur. d:r J. O. SÖDERHJELM, Helsingfors

FREDAGEN den 13 september (!) avgav republikens president proposition till Finlands riksdag med förslag till ändringar i gällande lagstiftning angående språkförhållandena vid Helsingfors Universitet. Härmed har regeringen uppfyllt ett vid dess bildande givet löfte och president Paasikivi har skrivit sitt namn under en handling, för vars tillkomst han personligen gjort en betydande insats.

Som man torde erinra sig uppställdes den s. k. äktfinska rörelsen i medlet på 1920-talet som ett av sina mål en fullständig förfinskning av Helsingfors Universitet, enligt den då på modet varande ideologin det enda medlet att skapa en verkligt finsk nationell kultur. Något motstånd mötte de finska yrkandena icke så länge de avsågo den finskspråkiga kulturen, skapandet av nya finska professurer och inrättningar och fullständig finsk undervisning vid statsuniversitetet. Men problemets andra sida, frågan om den svenska undervisningen vid universitetet och den svenska högre kulturen i Finland i allmänhet, föranledde bitter strid. Äktfinnarna uppställde yrkandet att svenska språket borde bannlysas från statens universitet, emedan detta endast på sådant sätt bleve verkligen finsknationellt. Svenskar och moderata finnar sökte en lösning, som skulle tillåta svensk undervisning i en skälig omfattning vid landets enda statsuniversitet. Ett i början av 1930-talet framlagt förslag av undervisningsminister Mantere om ett svenskt annex till ett helt finskt statsuniversitet, något som ju borde fullständigt ha tillfredsställt kraven på ett fullständigt finskt universitet, mötte en våldsam storm hos de äktfinska studenterna med bl. a. studiestrejck och fick förfalla. Intresset på finskt håll var helt koncentrerat på ett bekämpande av den svenska universitetsundervisningen; det positiva arbetet för den finska kulturen kom i skymundan. Regeringen Kivimäki försökte lösa frågan genom ett system, enligt vilket finsk undervisning skulle lämnas i alla ordinarie undervisningsämnen, men vid sidan därav skapas ett antal svenska lärostolar och en viss självstyrelse för den svenska delen av lärarkåren. Om detta förslag stod striden under den bekanta urtima riksdagen 1935. Propositionen, bakom vilken stod riksda-

gens majoritet, kunde icke genomföras mot äktfinnarnas obstruktion. Dessa fordrade alltjämt svenskarnas fullständiga utdrivande från universitetet. Regeringen Kivimäki uppgav härefter sina försök att nå en lösning och lämnade sakens vidare behandling till riksdagen på grundvalen av från skilda håll inlämnade motioner. Dessas behandling hade vintern 1937 nått så långt, att klar majoritet förefanns för en lösning enligt urtima riksdagens linjer med vissa betydande förbättringar ur svensk synpunkt. I detta skede anordnade emellertid agrarerna en politisk kupp. Ett regeringsblock hade just förut skapats mellan agrarer och socialdemokrater, och speciellt de senare väntade sig mycket av denna i Finlands politik helt nya konstellation. Parternas olika inställning till universitetsfrågan hade överbyggts genom ett avtal om att riksdagen finge ordna denna sak utan regeringens aktiva medverkan. Plötsligt hotade agrarerna spränga regeringsblocket, såvida icke universitetsfrågan snabbt bleve löst, visserligen icke helt i äktfinsk riktning, men dock genom att till det yttersta inskränka den svenska undervisningen. Med hänsyn till det stora intresse socialdemokraterna ansågo sig ha i ett fortsatt röd-grönt samarbete och då för dem språkfrågan och enkannerligen universitetsfrågan alltid haft blott en sekundär betydelse (herr Tanner hade betecknat universitetsfrågan såsom ett spörsmål av sjätte rangen), gav socialdemokraterna vika, och regeringen Cajander avgav en proposition, vilken trots häftiga protester från svenskt håll godkändes av riksdagens finska majoritet.

Universitetslagstiftningen av 1937 innebär att i varje ordinarie undervisningsämne vid universitetet skall finnas en finsk professor och att härutöver 15 svenska professorer inrättas, 3 i juridiska fakulteten, 5 i filosofiska fakultetens historisk-filologiska sektion, 5 i samma fakultets fysisk-matematiska sektion samt 2 i den medicinska fakulteten. I teologiska fakulteten och i agrikultur-forstvetenskapliga sektionen skulle inga svenskspråkiga professorer arbeta. Bestämmelsen om de svenska professorernas antal fick en sådan utformning, att nya svenska professorer icke skulle kunna inrättas utan lagändring, medan grundandet av finska professorer endast fordrade nödigt anslag genom budgetbeslut. I lagen förvägrades också de svenska studenterna rätt att erhålla personlig undervisning på sitt modersmål, det bestämdes att de vid förhör och övningar skulle vara berättigade att svara på svenska, medan läraren icke skulle behöva använda detta språk. Någon självstyrelse för de svenska lärarna förutsågs icke. I en mängd detaljer

blev lagstiftningen ytterst kitslig mot allt svenskt. Sålunda fick t. ex. de svenska lärarna icke annat än i vissa fall använda sitt språk i konsistorium och fakulteter trots att alla närvarande måste kunna svenska. Förvaltningen av universitetet skulle helt förfinskas. Kravet på kunskap i svenska för de finska professorerna nedsattes, medan en betydande fordran på finsk språkkunskap för de svenska lärarna fastställdes. Dessa skulle utöver sin svenska undervisning kunna förordnas att hjälpa sina finska kolleger vid övningar, förhör och tentamina.

Lagstiftningen av 1937 avförde icke universitetets språkfråga från dagordningen. Visserligen kan man säga, att den äktfinska stormen småningom något bedarrade, men på svenskt håll var man fast besluten att icke nöja sig med det träffade avgörandet. Den svenska riksdagspolitiken har i den mån det gällt de svenska nationella intressena under de förflutna snart tio åren betraktat en korrigering av universitetslagstiftningen såsom sin främsta uppgift. Denna inställning bottnar däri, att bestämmelsen om den svenska professorskårens begränsning till 15 professorer, medan man på finskt håll kan obegränsat öka lärarnas antal, icke endast strider mot grundlagens klara stadgande om att de båda språkgruppernas kulturella behov skola tillfredsställas efter enahanda grunder, utan genom denna begränsning av den svenska undervisningen har den svenska sektorn i universitetet blivit alltför smal. Som bas för svensk vetenskap och forskning räcka dessa 15 professorer icke på något sätt till och de kunna alls icke fylla de svenska studenternas behov av undervisning på sitt eget språk. Två fakulteter ha varit helt utan svenska lärare. De många småaktiga restriktionerna i fråga om svenska språkets användning ha ytterligare kommit svenska lärare och studenter att känna sig såsom på sin höjd tolererade. Den svenska undervisningen har varit ställd på undantag.

När vinterkriget hade brutit udden av den äktfinska nationalismen, tillsattes på svenskt initiativ den s. k. språkfredskommittén med uppgift att söka en lösning av språkstriden. Denna kommittés arbete kom att i hög grad röra sig kring universitetsfrågan, och i kommitténs först 1944 färdigblivna betänkande behandlades denna rätt så vidlyftigt. I sitt allmänna resonemang erkände kommittén att språkfrågan vid universitetet icke var löst på ett för den svenska befolkningen rättvist sätt, men de positiva förslagen till förbättringar blevo mycket anspråkslösa. Vid denna tidpunkt var den finska opinionen ännu icke beredd att giva svenskarna just någonting utöver lagstiftningen av 1937. Emellertid hade de mili-

tära och politiska händelserna snart skapat ett alldeles nytt läge. Äkt- och storfinskheten hade sopats bort av nederlaget och en ny mentalitet hade kommit till makten. Statsrådet Paasikivi utgjorde inkarnationen av den nya politiken på finskt borgerligt håll. Bland hans programpunkter var en förståelsefull inställning till landets svenska befolkning en av de främsta. Som statsminister sände Paasikivi språkfredskommitténs betänkande till universitetet, i vars konsistorium frågan stöttes och blöttes under hösten 1945. Resultatet blev ett förslag helt avvikande från gängse principer. Detsamma hade icke obetydliga teoretiska förtjänster och väckte genklang inom akademiska kretsar. Det hade emellertid knappast kunnat politiskt genomföras och ej heller i praktiken tillämpas. I sitt utlåtande rörande konsistorii förslag återgick universitetets kansler till det möjliga och föreslog ett bibehållande av den organisatoriska grunden enligt 1937 års lagstiftning, dock med väsentligt utvidgad svensk undervisning. Samma ståndpunkt hade den svenska riksdagsgruppen intagit alltsedan 1937.

Regeringens nu avlåtna proposition bygger på samma uppfattning som kansler och torde ha utarbetats i samarbete med denne. Av propositionens innehåll må nämnas att det mot regeringsformen stridande förbudet mot inrättande av nya svenskspråkiga lärartjänster bortfallit. Härigenom jämställs den svenska undervisningen i princip med den finska. I sak lika väsentligt är att man föreslår en höjning av de svenska professurernas antal till 23, varigenom en väsentlig del av de svenska önskemålen uppfyllas. På svenskt håll hade man önskat ytterligare en eller två professurer i den medicinska fakulteten och en fylligare undervisning på jordbrukssidan. Teologiska fakulteten bibehålles enligt förslaget helt finsk, principiellt en betänklig sak, men i praktiken har detta icke större betydelse, då den svenska teologiska undervisningen under de senaste decennierna helt koncentrerats till Åbo Akademi. Från språkfredskommitténs betänkande har propositionen lånat det helt nya förslaget om tvåspråkiga professurer, vilkas innehavare skulle meddela en del av sin undervisning på svenska och en annan del på finska. Systemet kan komma att visa sig lämpligt i specialämnena med få elever från vardera språkgruppen. Bestämmelsen att de svenska professorerna, där deras arbete sådant tillåter, kunna förordnas att hjälpa motsvarande finska professorer vid övningar och förhör har bibehållits från 1937 års lagstiftning. Motiveringen härför utgör det ringa antal elever vissa svenska lärare komma att få. En ny bestämmelse avsedd att i

någon mån mildra isoleringen mellan svenskt och finskt utgör den från språkfredskommitténs betänkande tagna bestämmelsen att en lärare med hans eget medgivande kan förordnas att lämna högst hälften av sin undervisning på det andra språket. Därigenom tystas den kritik mot de enspråkiga svenska professurerna som dels kommit från finskt håll, dels från de svenska professorerna själva och som inneburit att en god svensk pedagog eller en verkligt framstående svensk vetenskapsman icke kommit till sin rätt, då han ej kunnat undervisa den stora majoriteten av universitetets elever. De finska studenternas svenska språkkunskaper äro nämligen numera för små för att dessa studenter frivilligt skulle åhöra svensk undervisning. Då man icke kan räkna med att finska professorer komma att undervisa på svenska innebär stadgandet, att den sammantagna volymen av svensk undervisning vid universitetet blir mindre än om samtliga svenska professorer giva hela sin undervisning på svenska. Men mycket talar dock för att en dylik anordning medför större nytta än skada för de svenska intressena.

Rörande undervisningsspråket i övrigt innehåller propositionen en bestämmelse att fullständig förberedande undervisning skall lämnas på svenska, dock med det betydelsefulla undantaget, att sådant ej behöver ske när antalet elever är ringa. Här föreligger möjligheter till godtycke, varför man på svenskt håll icke är villig acceptera undantaget. Då den svenska undervisningen till sin omfattning blir så inskränkt, att de svenska studenterna måste erhålla en betydande del av sin undervisning på finska, följer härav att finska professorer fortfarande komma att i stor utsträckning undervisa svenska studenter. Då den yngre generationens män har en bristfällig kunskap i svenska, anses de finska lärarna icke kunna tvingas att vid personlig undervisning använda svenska. Enligt propositionen kommer den anomali att kvarstå från 1937 års lag, att läraren handleder och förhör på sitt språk, medan eleven har rätt att svara på sitt. Att komma ifrån ett sådant system är icke lätt med hänsyn till lärarnas bristande svenska språkkunskaper, men missförhållandet kunde åtminstone till en väsentlig del minskas, ifall man blott kunde se till att en tillräcklig mängd assistenter, docenter och andra lärare skulle anställas med tillräcklig kunskap i svenska språket. Rörande den praktiska undervisningen som lämnas av dessa biträdande lärare innehåller propositionen icke närmare bestämmelser, utan dessa frågor skola regleras i universitetets på administrativ väg utfärdade statuter. I vad som gäller undervisningsspråket kan propositionens bestämmelser icke

anses tillfredsställande. Erkännas måste emellertid att frågans praktiska lösning på ett sätt, som skall ge de svenska studenterna full rättvisa, stöter på utomordentliga svårigheter och att någon helt tillfredsställande väg ej heller från svenskt håll kan anvisas.

Den nya propositionen innehåller vissa förbättringar i fråga om universitetets förvaltning. För att svenskarna alltid skola vara representerade i lilla konsistorium, som utgör universitetets ledande organ, föreslås en bestämmelse att antingen rektor eller någondera prorektorn (man föreslår två i stället för en) skall vara innehavare av en svensk professur. Denna bestämmelse har också betydelse däruti, att universitetets språkliga minoritet kommer till synes vid representation utåt. I bestämmelserna om förvaltnings-språket för universitetet har vissa mindre korrigeringar föreslagits, men ännu betecknas finskan som universitetets officiella språk, vilket icke motsvarar det faktum, att universitetet är tvåspråkigt.

I statsrådets protokoll från behandlingen av undervisningsministerns proposition i universitetsfrågan finnes ingen reservation antecknad. Regeringens medlemmar stå alltså enhälligt bakom propositionen. Bekant är emellertid att vissa agrarministrar hyst allvarliga betänkligheter mot så långtgående eftergifter gentemot de svenska kraven. Och i riksdagen äro hämningarna i allmänhet långt svagare än i regeringen. Riksdagsbehandlingen kommer därför att bjuda på mycket av intresse.

Man behöver knappast befara att lidelserna skola komma i samma svallning som under 1930-talet, men man kan tyvärr icke heller räkna med att den äktfinska nationalismen skulle hålla sig helt tyst. På svenskt håll har propositionen mottagits med tillfredsställelse, men samtidigt ha krav på vissa förbättringar framlagts. På finskt håll finnas fortfarande nationalisterna av renaste vatten, vilka väl linda in sina yttranden i vackra fraser, men vilkas negativa inställning till svenska kultursträvanden likafullt är uppenbar. Även socialdemokraterna ha på senaste tiden visat en viss tendens till nationalism, t. ex. i samband med kolonisationen av de svenska bygderna, men man måste dock räkna med att en av en socialdemokratisk undervisningsminister inlämnad proposition icke skall stöta på motstånd från det hållet. Något sådant kan knappast heller väntas från folkdemokraternas sida.

Ifall propositionen i riksdagen godkännes och speciellt ifall en del mindre rättelser i enlighet med de svenska önskemålen komma till stånd, så kan man räkna med att universitetets språkfråga äntligen fått en sådan lösning, som kan stå sig för en överskådlig framtid.